

ДЗЬОБАНЬ О.П.,
головний науковий співробітник НДІ
інформатики і права
Національної академії правових наук України,
доктор філософських наук, професор
(Харків, Україна) a_dzeban@ukr.net

СОСНІН О.В.,
завідувач кафедри «Міжнародна
інформація» Інституту міжнародних відносин
Національного авіаційного
університету, доктор політичних
наук, професор, заслужений діяч
науки і техніки України,
член-кореспондент Української
академії політичних наук
(Київ, Україна) alvas.sosnin@yandex.ru

МЕРЕЖЕВО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОСТІР УПРАВЛІННЯ

У статті досліджуються впливи мережевих систем комунікації у процесі глобалізації на горизонтальні й вертикальні сегменти і структури суспільств. Доведено здатність мереж як соціальних інститутів диктувати розв'язання тих чи інших соціальних проблем і водночас бути залежними від соціально-економічної і політичної ситуації в країні та світі загалом. Автори дослідження підкреслюють, що мережевий принцип охоплює дедалі більшу кількість сфер, зокрема яскраво виявляє себе в розвитку менеджменту і маркетингу, освіти, культури, бізнесу, медіа тощо. Неоціненною є роль мережевих структур у державному і, зокрема, адміністративному управлінні. Водночас структурно-мережеві комунікаційні системи можуть не мати сталої єдино правильної організації. Однак це не позначається на зв'язках між ними, їхній взаємодії. Автори звертають також увагу на те, що мережеві системи вцент розбивають стереотип щодо неможливості управління свободою, і доводять якраз протилежне: ці системи здатні управляти, навіть запрограмувати вибір і маніпулювати свідомістю. Вони доходять висновку про формування такого явища, як керована свобода, що може нести в собі приховану загрозу, якій необхідно запобігти.

***Ключові слова:** інформаційне суспільство, інформаційний ресурс, мережеві системи комунікації, мережево-комунікативний простір управління.*

Здатність до саморозвитку є невід'ємним атрибутом соціуму, причому швидкість соціальних трансформацій сьогодні зросла настільки, що суспільство змінює свою якість у межах життя одного покоління. ХХ сторіччя дало старт радикальним соціально-економічним і культурним перетворенням, які відбуваються в усьому світі. Розгорнулися незворотні процеси глобалізації, стрімкого зростання інформаційних технологій і телекомунікацій на тлі формування багатополісного світоустрою - арени взаємодії конкуруючих культур і цивілізацій, демографічної кризи, загрози екологічної катастрофи. Ці глобальні зміни ведуть до перетворення соціального устрою, економіки, політики,

культури на рівні як окремих держав, так і техногенної цивілізації загалом. Радикальна трансформація соціальної структури та інститутів розвинених країн Заходу, яка розпочалася в останній чверті минулого століття, дала підстави багатьом представникам соціально-гуманітарних наук стверджувати про перехід техногенної цивілізації до якісно нового етапу розвитку. Його називали по-різному: постіндустріальне, постділове, технотронне, інформаційне тощо. Об'єктивною основою таких точок зору є якісна зміна місця й ролі теоретичного знання й інформації, що стали ключовими чинниками суспільного розвитку, адже наука із засобу підвищення економічної ефективності промислового виробництва, як це було на стадії індустріального суспільства, перетворюється на основний компонент продуктивних сил і безпосередньо бере участь у створенні матеріального продукту й, більше того, детермінує інституційну структуру техногенної цивілізації загалом.

Сучасна техногенна цивілізація перебуває на переломному етапі розвитку. З одного боку, зберігається породжена епохою модерну позитивістська абсолютизація прогресу науки і техніки як універсального засобу розв'язання соціальних суперечностей і конфліктів. З другого - стрімкий науково-технічний прогрес тягне за собою цілий комплекс глобальних проблем, розв'язання яких стало першочерговим завданням людства у XXI сторіччі. Прискорюються темпи соціальних перетворень, небачена раніше динаміка соціальних процесів приховує в собі велику ймовірність криз і відродження колишніх соціальних антагонізмів, а іноді й сам розвиток суспільства виявляється під загрозою. Сучасна світова цивілізація покликана вирішити найважливіше завдання - забезпечити управління в нових масштабах: по горизонталі - на всьому просторі планети; по вертикалі - на всіх рівнях організації: від локальної до всесвітньої [1, с. 175]. Отже, можна стверджувати, що необхідною умовою стабільного існування сучасного суспільства стає активне управління суспільним розвитком на основі пізнання наукових закономірностей його функціонування. У міру ускладнення структури суспільства завдання управління ним теж дедалі ускладнюються, а результати його діяльності позначаються на всіх сферах соціального буття.

Проте сьогодні спостерігається відсутність єдиної наукової картини еволюції соціально-управлінської думки й загальноновизнаної філософської парадигми управління суспільством, переважання приватно-наукових та галузевих досліджень, подеколи недостатньо систематизованих. Суспільство, як об'єднання різних груп людей для цілеспрямованої діяльності, повинно визначати структуру передачі інформації для розумно організованої спільної діяльності, спрямованої на досягнення поставлених цілей. Найефективнішим принципом організації системи передачі інформації може бути принцип мережі [2-4]. Однією з ключових рис інформаційного суспільства є мережева логіка його базової структури [5], дотримуючись якої організують основні соціальні функції та процеси. Матеріальною основою цього процесу є нова інформаційна технологія. Залученість до тієї чи іншої мережі, а також їхня взаємодія, на думку М. Кастельса, може стати джерелом влади й суспільних змін. Соціальні трансформації кінця XX сторіччя охопили весь світ і визначили новий тип

соціальної структури, яка називається «мережевим суспільством», або «суспільством мережевих структур» (*network society*), «характерною ознакою якого є домінування соціальної морфології над соціальною дією» [6, с. 136].

У своїх дослідженнях мережевого суспільства М. Кастельс констатує факт зв'язку мережі з широким колом соціальних, політичних, комунікаційних, освітніх та інших процесів, аналізуючи при цьому «національні типи» мережевих спільнот. Автор показує подвійний характер мережі: з одного боку, вона є універсальною, а з другого - відрізняється за структурою в різних країнах. Структура мережі диктує та водночас залежить від соціально-економічної й політичної структурованості суспільства, будучи дзеркальним відображенням реальних процесів. Мережі являють собою відкриті структури, які можуть необмежено розширюватися шляхом включення нових вузлів, якщо останні здатні до комунікації в рамках конкретної мережі, тобто використовують аналогічні комунікаційні коди. Соціальна структура, що має мережеву основу, відкрита для інновацій, не ризикуючи втратити свою збалансованість. На думку М. Кастельса, мережі часто виконують роль соціальних інститутів, які сприяють розвитку цілої низки сфер: економіки, що ґрунтується на інноваціях, глобалізації та децентралізованій концентрації; сфери праці з її працівниками та фірмами, що ґрунтується на гнучкості й адаптованості; сфери політики, орієнтованої на миттєве засвоєння нових цінностей і суспільних умонастроїв; соціальної організації, що має своїм завданням завоювання простору й знищення часу [7, с 495-496].

М. Кастельс стверджує, що нові економічні форми будуються навколо глобальних мережевих структур капіталу, управління та інформації, а здійснюваний через такі мережі доступ до технологічних умінь і знань становить нині основу продуктивності та конкурентоспроможності [7, с 496]. Мережа, отже, перетворилася на найважливіше джерело глибокої перебудови відносин влади і змін у сучасному суспільстві. Поняття «мережі» найчастіше співвідноситься з інфраструктурою інформаційного суспільства: комунікаційними процесами, розвитком мультимедійних технологій, комп'ютерами, Інтернетом. Мережеве суспільство використовує інформаційно-телекомунікаційні технології як новий канал відтворення того ж таки символічного світу, адже комунікація здійснюється через посередництво образів чи на їхній основі. У глобальному інформаційно-комунікативному просторі світ і суспільство розгортаються крізь призму соціальної мережі [8, с. 172]. Але мережевий принцип знаходить відображення й в інших сферах соціальної дійсності. Наприклад, у сучасному менеджменті та маркетингу ієрархічні структури замінюють на мережеві. Вони, на думку більшості дослідників, є особливо перспективними у відкритих соціально-економічних системах, орієнтованих на співпрацю. За мережевим принципом здійснюється маркетингова діяльність, передусім у галузі безпосередньої реалізації. Доведено ефективність мереж у сфері запобігання та розв'язання конфліктів, захисті прав людини, а також у системі громадського контролю. За принципом мережі будується дистантна освіта тощо [6, с. 138].

Наведені факти свідчать на користь усе більшої універсальності

мережевого принципу. Незалежно від виду діяльності структури сучасних організацій дедалі частіше походять на структури інформації та інформаційних технологій. Наприклад, у сучасному діловому світі активно використовуються інтегровані маркетингові комунікації (ІМК), які здійснюють аналіз, вибір стратегії, реалізацію та подальший контроль маркетингових комунікацій на всіх стадіях, ефективно опрацьовують взаємодії між організацією та її клієнтами. ІМК є порівняно дешевим способом організації продажів; вони об'єднують у так звані департаменти комунікації відділи реклами, громадських зв'язків тощо. «Принципова відмінність інтегрованих форм полягає в тому, що вони є... єдиною багатоканальною синхронізованою комунікацією, орієнтованою на встановлення двосторонніх стосунків із різними цільовими групами» [9, с 100-101]. Мережевий принцип використовується й для підвищення ефективності управління безпосередньо організаціями. Так звані громадські мережі - *Public Networks* - формують горизонтальну структуру комунікацій. Ефективність організацій, побудованих за цим принципом, гарантується низьким рівнем зайнятості та раціональною структурою витрат. Мережі виключають дублювання компетентної робочої сили й потужностей на різних ділянках. Завдяки цьому вдається уникати завищених витрат на виробництво кінцевої продукції або на внутрішньо-організаційний обмін послугами [10, с. 86].

Мережева структура є адаптивною і зручною для прийняття рішень у невизначеному зовнішньому середовищі, яке швидко змінюється. Вона є складовою соціальної дійсності й активно з нею взаємодіє. На основі мережевих структур також будується інтерактивний принцип політичної взаємодії, який «реалізується завдяки інноваційним медіа-технологіям через соціальні мережі (віртуальні ком'юніті, сайти, інтернет-версії та сторінки в соціальних мережах програм теле- і радіоканалів) та інтерактивні програми, які уможливають спілкування громадськості з політиками, чиновниками, експертами» [11]. Крім того, сьогодні інтерактивність широко використовується у сфері освіти й науки, мас-медіа, у бізнес-структурах, економічній сфері, сфері послуг. Щоправда, слід зазначити, що за мережевим принципом працюють і асоціальні структури - такі, як терористичні групи, наркобізнес, організована злочинність [12-13].

Інформаційні технології, що працюють за мережевим принципом, для Білла Гейтса є блискучим інструментом ефективного ведення бізнесу. Водночас опанування їх розширює аналітичні можливості людини [14, с. 233], підвищує корпоративний *IQ*, забезпечує перехід до веб-стилю життя, відкриває перспективи зміни бюрократичного апарату на краще й ставить в основу основ виборця. «Інформаційна магістраль» Б. Гейтса модифікує культуру, політику, світовий ринок і всю сферу сучасних комунікацій. Цікавою в цьому контексті є думка Л. Мясникової та М. Фріда, що «утвердження інформаційної парадигми веде до утворення людино-машинного суспільства зі своїм простором-часом і новою, п'ятою інформаційною координатою. Людино-мережеві комплекси цього суспільства забезпечують операційну діяльність у реальному масштабі часу незалежно від просторового (географічного) положення об'єкта управління, що створює об'єктивні умови для глобальної корпоратизації

економіки» [15, с. 50].

Нині глобальна комп'ютерна мережа Інтернет надає доступ до інформації будь-якому користувачеві. Інтернет у перспективі може стати багатонаціональною «інформаційною магістраллю» як для багатих, так і для бідних. Скептики спростовують цю тезу, вважаючи, що з більшою ймовірністю Інтернет перетвориться на комунікаційну мережу для багатого прошарку суспільства, підтримувану за рахунок реклами й плати за доступ, і залишиться недоступним для більшої частини населення планети. Проте, вважає К. Маркарян, політичні технології вже не можуть відповісти на виклик нових явищ [16, с. 266]. На думку І. Мальковської, «потрібне ґрунтовніше вивчення природи мереж. Мережі стають інститутами, що сприяють розвитку цілої низки галузей: економіки, управління, інформатизації тощо. Водночас морфологія мереж є джерелом далекоюсяжної перебудови відносин влади, демократичного контролю та участі, формування «*e-government*». Прикладом реалізації мережевого принципу в політичній сфері може слугувати електронний уряд у Сінгапурі» [6, с. 140].

Суспільство складається з великої кількості організацій, кожна з яких має ту чи іншу структуру. Тож постає запитання, чи є мережева структура ідеальною в умовах інформаційного суспільства. П. Друкер у низці наукових праць торкається проблеми «єдино правильного типу організаційної структури». З моменту виникнення менеджменту вивчення принципів організації спиралося на уявлення, що має існувати якийсь універсальний ідеальний тип структури організації. А в реальності протягом останніх ста років «ідеальний» тип організаційної структури еволюціонував з ієрархічного в мережевий. Але й він, на думку П. Друкера, не є умовою максимально ефективного функціонування організації. «Сьогодні нарешті стало зрозуміло, що такого явища, як єдино правильна організаційна структура, не існує. Є просто різні види структур, кожен із яких має свої сильні й слабкі місця. Стало очевидним, що організаційна структура не є самоціллю. Це інструмент, за допомогою котрого можна підвищити продуктивність праці співробітників» [17, с. 25].

Погоджуючись із тим, що мережевий принцип організації є найадекватнішим у сучасному суспільстві, П. Друкер вважає, що зарано вести мову про кінець ієрархії. «У будь-якій організації має існувати незаперечний авторитет, «бос» – той, хто приймає остаточне рішення та якому беззаперечно підкоряються інші співробітники. У ситуації підвищеного ризику ... від чіткого керівництва залежить саме існування організації» [17, с. 25]. Вибір типу організаційної структури зумовлений відмінностями в характері поставлених цілей і завдань. Але необхідно враховувати, що кількість рівнів структури організації має бути мінімальною; вона повинна бути якомога «плоскішою» - хоча б тому, що згідно з теорією інформації «кожна додаткова ланка подвоює перешкоди й удвічі знижує цінність повідомлення» [17, с. 29]. Виходячи за межі окремо взятої організації, інші нові організаційні принципи формуються й закладаються навколо глобальних мережевих структур бізнесу, управління та інформації, а здійснюваний через такі структури доступ до технологічних умінь

і знань становить нині основу найвищої продуктивності, ефективності та конкурентоспроможності [7, с. 496].

Мережеві відносини об'єднують різні фрагменти суспільного життя - від особистісної соціалізації до кризи «робочих місць», що виводить проблеми мережевих організацій, їхньої взаємодії з контрагентами й «новими» економічними ресурсами - знаннями та інформацією за рамки економічного аналізу. Мережа воєдино пов'язує соціальний і економічний процеси розвитку, роблячи найважливішою ланкою цього розвитку людину. Гуманітарний аспект розвитку ніколи ще не був так тісно пов'язаний із техніко-економічним та інформаційним аспектами, і це дає змогу сподіватися на подолання між-дисциплінарних «шор» і вироблення нових методологій аналізу [6, с. 136]. Мережа - це форма, в межах якої реалізуються різноманітні суспільні взаємини та взаємодії. Взаємодіючі елементи системи забезпечують функціонування й розвиток суспільного цілого. Характер взаємовідносин між елементами в системі розглядається залежно від їхньої ролі та статусу в системі соціальної диференціації. Якісні відмінності між видами діяльності, неоднакові освіта, кваліфікація, форми й розмір власності, обсяги прав і обов'язків, нерівномірний культурний розвиток і неоднакова участь у прийнятті управлінських рішень забезпечують нерівність функцій у системі управління. Взаємовідносини елементів системи будуються на основі відповідних принципів, наприклад керування-підпорядкування, справедливості-несправедливості, рівності-нерівності тощо. Вони можуть мати характер співпраці, коли інтереси окремих елементів збігаються, або конфлікту, якщо вони є різуче різними.

Якщо комунікація, як односпрямований процес передачі інформації, розрахована на масову аудиторію, то йдеться про масову комунікацію. Суб'єктом у цьому разі є особа або група, що реалізує певну програму, а засобом передачі інформації слугують ЗМІ: телебачення, радіо, преса, Інтернет. Багато зарубіжних дослідників протягом усього ХХ сторіччя виявляли непідробний інтерес до проблем масової комунікації, її впливу на аудиторію та масову свідомість. Автори концепції «індустрії культури» Т. Адорно і М. Хоркхаймер визнавали всесилля масової комунікації у формуванні поглядів аудиторії. Індустрія культури в розумінні авторів є масовим виробництвом певних культурних форм, що перетворюють аудиторію на однорідну пасивну масу, не здатну критично сприймати потік інформації, який впливає на неї [18]. Основну роль у формуванні масової свідомості відіграють усілякі розважальні програми, що привертають увагу аудиторії легким, доступним і актуальним у повсякденному житті змістом. Це сприяє пасивності споживачів інформації і підвищує їхню сприйнятливість до різних пропагандистських впливів, що дає змогу управляти свідомістю й поведінкою мас у потрібному для суб'єктів пропаганди напрямі.

Концепція Т. Адорно і М. Хоркхаймера з'явилася в період формування фашизму в Німеччині з його потужною нацистською пропагандою. Однак, як зазначає Т. Науменко, «абстрагувавшись від моральних характеристик та ідеологічних оцінок цього явища, можна сказати, що ефективність геббельсівської пропаганди спиралася не тільки на своєрідний зміст

впроваджуваної інформації, а й на закономірності функціонування масової комунікації, а також на закономірності сприйняття і формування масової свідомості» [19, с. 21].

Концепції, розроблені в останні тридцять років ХХ сторіччя, сформувалися навколо ідеї «про максимальний або, принаймні, значно більший вплив масових комунікацій на свідомість масової аудиторії» [19, с. 28]. Так, М. Маклюен у рамках своєї «теорії засобу» стверджував, що ми вже перебуваємо в межах видимої досяжності світу, який контролюватиметься автоматично... Тепер можна буде тримати під контролем емоційний клімат цілих культур так само, як у нас стало дещо виходити з підтриманням рівноваги світової ринкової економіки [20]. Отже, дослідник довів роль засобів масової інформації, зокрема телебачення, в управлінні соціокультурними процесами до абсолюту.

З думкою М. Маклюена важко не погодитися, особливо з урахуванням сучасного рівня технічної досконалості телерадіомовлення, але засіб комунікації не є тотожним її суб'єкту. «Засіб у процесі масово-комунікативного впливу справді не є нейтральним, але тільки в тому ... сенсі, що різні засоби, з огляду на різні свої технічні характеристики, по-різному впливають на сприйняття інформації і, як наслідок, - на кінцевий результат впливу» [19, с. 29].

Згадані концепції масової комунікації свого часу зазнали критики з боку колег за одноаспектний характер. На наш погляд, в умовах інформаційного суспільства, коли технічні засоби масової комунікації досягли небаченої раніше досконалості й значно зріс обсяг знань про особливості роботи психіки людини та механізми впливу на неї, ці концепції набувають нової актуальності й формують базу для ефективного управління людиною, її волею та суспільством загалом. З погляду формальної логіки, поняття свободи людини й управління нею є несумісними. Свобода передбачає самовизначення й самоуправління особистості, самостійні вибір і прийняття рішень. Управління людиною виразно спрямоване на її підпорядкування волі та рішенням суб'єкта управління. Відповідно індивід, який підпорядковується вибору іншого, не є вільним. «Там, де є управління ззовні, немає свободи, і, навпаки, там, де панує свобода, не може бути зовнішнього управління», - слушно зазначає В. Пугачов [21, с. 13]. Управління людиною - складний процес: з точки зору суб'єкта, він складається з управління не тільки поведінкою, а й психікою, внутрішнім світом людини; з позиції об'єкта, він має характер підпорядкування. Так, з точки зору підпорядкування об'єкта впливу можна виокремити два типи управління: примусове та непримусове. Примусове управління здійснюється за допомогою погроз або жорстких санкцій, коли індивіда змушують діяти всупереч його бажанням і волі. У цьому разі він констатує відсутність або обмеження свободи й вибору. Непримусове управління здійснюється без використання прямих вимог. Воно ґрунтується на добровільному свідомому підпорядкуванні або на прихованому впливі на свідомість і підсвідомість людини. При цьому людина як об'єкт управління має реальну або ілюзорну свободу вибору. Непримусове управління не обмежує особистої свободи і впливає на вибір і рішення індивіда. Людина діє згідно зі своїми цінностями й потребами,

самостійно приймаючи рішення про підпорядкування без тиску ззовні або ж не відчуваючи цього тиску. В. Пугачов з точки зору детермінації вибору (і відповідної поведінки) виокремлює три типи непримусового управління: на основі самостійного раціонального вибору й добровільного підпорядкування об'єкта; на основі особистісно запрограмованого вибору (програмування психіки); за допомогою маніпуляції і прямого (неманіпуляційного) обману [21, с. 15].

Перший тип управління, що ґрунтується на самостійному раціональному виборі, тотожний індивідуальній свободі: керований сам приймає рішення, зокрема й на користь обмеження власної поведінки. Це той рідкісний випадок, коли інтереси суб'єкта й об'єкта управління збігаються, об'єкт діє в рамках «пізнаної необхідності». Наприклад, процес навчання являє собою добровільне підпорядкування учня вказівкам учителя на основі визнання авторитету останнього, усвідомлення необхідності здобуття знань та особистішої зацікавленості в них. Наступні два типи управління припускають приховане управління людиною, її зовні вільним вибором, вплив на її психіку. Ці типи управління В. Пугачов трактує «як управління свободою: зовні, зокрема й з точки зору самого індивіда, він є вільним, а насправді його вибором (і свободою) свідомо керують. Отже, управління свободою - це управління людиною, коли вона вважає, що сама, з власної волі, без зовнішнього фізичного примушення приймає рішення. Насправді ж її вибором керують інші, діючи зазвичай усупереч її інтересам. Цей тип управління реалізується у формах прямого обману, маніпуляції і програмування психіки» [21, с. 15].

Обман на практиці використовується з найдавніших часів, маніпуляція видається явищем пізніших етапів розвитку людства, що виникли з появою деяких знань про особливості сприйняття людиною інформації, її мотивації та інші психологічні характеристики. Програмування психіки є порівняно новою формою непримусового управління й визначається як послідовний «процес планування, компоновання, кодування і введення в психіку людини інформації з метою отримання певних реакцій у вигляді думок, образів, станів, бажань, мотивації й поведінки» [22, с. 214]. Механізм управління свободою ґрунтується на розмежуванні суб'єктивного й об'єктивного аспектів поняття «свобода». Свобода може бути керована тільки тоді, коли в розумінні керованого індивіда вона залишається такою. Так, людина у процесі управлінського впливу відчуває свою свободу, що має фундаментальне значення для психіки й запобігає прояву тієї або іншої форми протесту. Об'єктивно ж повноцінної свободи керований не має, почуття свободи є об'єктивно ілюзорним, а втім, воно є реальним.

Управління свободою необхідне, коли об'єкт управління треба спонукати до дії, що суперечить його інтересам, бажанням або моральним установкам, або коли той, хто управляє, не впевнений в ефективності інших методів управління. Управління свободою здійснюється шляхом прихованого, непомітного впливу на підсвідомість і свідомість індивіда. Саме з цієї точки зору можна вести мову про управління свободою через контроль над психікою. «Формування у людей, якими управляють, ілюзій вільного вибору за допомогою прямого обману, маніпуляції й програмування психіки відбувалося за всіх часів і в усіх народів.

Однак у політиці таке управління свободою здійснювалося переважно епізодично стосовно окремих людей або порівняно невеликих груп суспільства, було спрямоване здебільшого на формування у підданих або громадян політичної пасивності й апатії. У період вступу суспільства в інформаційну стадію в країнах, які претендують на те, щоб називатися демократичними, й мають гострі соціально-класові та інші конфлікти, управління масовою психікою стало найважливішою складовою політики правлячих режимів і панівних груп. Це пов'язано найперше із загостренням потреб можновладців у формуванні масових політичних ілюзій свободи й демократії, а також із розробленням ефективних методів і засобів управління психікою людей» [21, с 16].

Інформаційне суспільство з його комунікаційними можливостями несе в собі приховану загрозу. Управління свободою, програмування психіки, нейролінгвістичне програмування, «ефект двадцять п'ятого кадру», політичні технології - усе це, як зазначає Н. Серкіна, з точки зору традиційних моральних цінностей, у руках «зловмисників» може призвести до згубних наслідків для цілих країн і народів [23]. На превеликий жаль, відомі положення директиви керівника політичної розвідки США часів Другої світової війни Аллена Даллеса щодо інформаційного впливу на Радянський Союз уже давно стали реальністю й нашого життя. За допомогою телебачення, реклами, преси, насичених «цільовою» інформацією, відбувається маніпуляційне нав'язування українському суспільству помилкових цінностей і прагнень, розпалювання міжнародної ненависті тощо. Отже, як зазначає В. Воронкова, «комунікативне за своїм охопленням глобальне середовище самоорганізується за принципом мережі, породжуючи феномен мережевого суспільства. У його межах анулюються відстані, що розділяють континенти, ліквідуються державні кордони й уся планета стискається до розмірів «глобального села» [1, с. 176]. Ми спробували показати мережевий принцип організації як найефективніший спосіб передачі інформації у процесі управління в інформаційному суспільстві. Є всі підстави стверджувати, що в умовах інформаційного суспільства універсальної організаційної структури управління не існує і вибір типу структури залежить від багатьох чинників. У сучасному суспільстві відносини між елементами структур різних рівнів асимілюються значною мірою завдяки вседоступній системі Інтернет. Це дає змогу прийняті управлінські рішення, що визначають глобальні цілі розвитку людства, доводити практично до кожного елементу системи й спрямовувати їхню діяльність на досягнення цієї мети.

В інформаційному суспільстві найпотужнішим засобом управління і на рівні окремих держав, і в глобальному масштабі стає масова комунікація. У зв'язку з цим постає питання про можливості управління свободою. На наш погляд, управління свободою, здійснюється тоді, коли керований не втрачає в ході управлінського впливу відчуття власної свободи. Тож засоби масової комунікації можуть використовуватися як інформаційна зброя, знаряддя для управління свідомістю, волею людини і, як свідчить практика, для селективного управління великими соціальними групами. Наслідки такого управління доволі передбачувані, й, на наш погляд, нині виникла нагальна потреба в розробленні

концепції протистояння цьому впливові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Воронкова В. Г.* Інтернет як глобальна тенденція розвитку інформаційного суспільства / В. Г. Воронкова // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. - К.: Гілея, 2015. - Вип. 93 (2). - С 174-179.
2. *Рапопорт В. С.* Организация систем управления / В. С. Рапопорт, М. З. Дулькин. - М.: АНХ СССР, 1986. - 135 с.
3. *Промыслов Б. Д.* Современная организация систем управления / Б. Д. Промыслов, О. А. Горюнов. - М.: Нефть и газ, 2007. - 133 с.
4. Теория информации: монография / Гордиенко М. Г. и др. - М.: РХТУ им. Д. И. Менделеева, 2013. - 240 с.
5. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. - М.: ГУ ВШЭ, 2000. - 608 с.
6. *Мальковская И. А.* Многоликий Янус открытого общества: опыт критического осмысления ликов общества в эпоху глобализации / И. А. Мальковская. - М.: КомКнига, 2005. - 272 с.
7. *Кастельс М.* Становление общества сетевых структур / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. - М.: Academia, 1999. - С. 494-496.
8. *Хлєбнікова А. А.* Становлення і розвиток інформаційного суспільства в умовах глобалізації: теоретико-методологічний контекст / А. А. Хлєбнікова // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. - К.: Гілея, 2015. - Вип. 92 (1). - С. 170-174.
9. *Орлова Т. М.* Коммуникационный менеджмент в управлении экономическими системами / Т. М. Орлова. - М.: Изд-во РАГС, 2002. - 264 с.
10. *Шадрин А. Е.* Сетевая модель организации / А. Е. Шадрин // Информационное общество. - 2000. - № 2. - С. 86-88.
11. *Вільчинська І.* Інтерактивність політична / І. Вільчинська // Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / [І. Я. Вдовичий, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за заг. ред. Н. М. Хоми. - Л.: Новий Світ-2000, 2015. - С. 152.
12. *Канцір В. С.* Тероризм у сучасному глобалізаційному просторі: філософсько-правовий вимір: монографія / В. С. Канцір. - Л.: Край, 2011. - 554 с.
13. *Нафиков И. С.* Теневая экономика и организованная преступность в условиях крупного города / И. С. Нафиков. - Казань: Познание, 2012. - 378 с.
14. *Гейтс Б.* Бизнес со скоростью мысли / Б. Гейтс. - М.: ЭКСМО-Пресс, 2001. - 480 с.
15. *Мясникова Л. А.* Постмодерн коммерции (трансформация коммерции в современном обществе) / Л. А. Мясникова, М. И. Фрид. - СПб.: Бизнес-пресса, 2001. - 208 с.
16. *Маркарян К. В.* Общая теория постиндустриального государства / К. В. Маркарян. - М.: УРСС, 2002. - 333 с.
17. *Друкер П. Ф.* Задачи менеджмента в XXI веке / Питер Ф. Друкер; [пер. с англ. и ред. Н. М. Макаровой]. - М.: Изд. дом «Вильяме», 2007. - 276 с.
18. *Adorno T. W.* Television and the Patterns of Mass Culture / T. W. Adorno // Mass Culture: The Popular Arts in America. - Glencoe: The Free Press, 1956. - P. 474-488.
19. Науменко Т. В. Социология массовой коммуникации / Т. В. Науменко. - СПб.: Питер, 2005. - 288 с.
20. *Маклюэн М.* Понимание Медиа: внешние расширения человека / Маршалл Маклюэн; пер. с англ. В. Г. Николаева. - 2-е изд. - М.: Гиперборея: Кучково поле, 2007. - 462 с.
21. *Пугачев В. П.* Управление свободой / В. П. Пугачев. - М.: КомКнига, 2005. - 272 с.
22. *Колета С.* Моделирование бессознательного / С. Колета. - М.: Институт

общегуманитарных исследований, 2000. - 224 с.

23. Серкина Н. Е. Парадигма социального управления в теории и практике социальной модернизации: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филос. наук: спец. 09.00.11. «Социальная философия» / Н. Е. Серкина. - Йошкар-Ола, 2005. - 20 с.

REFERENCES

1. Voronkova V. G. (2015), 'Internet yak hlobalna tendentsiia rozvytku informatsiinoho suspilstva' [Internet as a global trend of development of the information society], *Hileia: naukovyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats* [Gilea: Research Bulletin: scientific research journal], Kyiv: Hileia, 2015, vol. 93 (2), pp. 174-179.

2. Rapoport V. S., Dulkan M. Z. (1986), *Organizatsyia sistem upravleniia* [Control system service], Moscow: ANKh SSSR.

3. Promyslov B. D., Goriunov O. A. (2007), *Sovremennaia organizatsyia sistem upravleniia* [Modern control system service], Moscow: Neft i haz.

4. Gordiienko M. H. and others (2013), *Teoriia informatsyi: monografiia* [Theory of Information: Monograph], Moscow: RKhTU im. D. Y. Miendielieieva.

5. Castells M. (2000), *Informatsyonnaia epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura* [The Information Age: Economy, Society and Culture], Moscow: HU VShE.

6. Malkovskaia I. A. (2005), *Mnholikii Yanus otkrytoho obshchestva: opyt krytycheskoho osmysleniia likov obshchestva v epokhu hlobalizatsyi* [Many Faced Janus of the open society: the experience of critical reflection on the faces of the society in the age of globalization], Moscow: KomKnyha.

7. Castells M. (1999), 'Stanovleniie obshchestva setevykh struktur' [Formation of the company networks], in Ynozemtseva V. L. (ed.) *Novaia postindustrialnaia volna na Zapade: Antologiya* [New post-industrial wave in the West: Anthology], Moscow: Academia, 1999, pp. 494-496.

8. Khliebnikova A. A. (2015), 'Stanovlennia i rozvytok informatsiinoho suspilstva v umovakh hlobalizatsii: teoretyko-metodolohichniy kontekst' [Formation and development of information society in the context of globalization: theoretical and methodological context], *Hileia: naukovyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats* [Gilea: Research Bulletin: scientific research journal], Kyiv: Hileia, 2015, Vol. 92(1), pp. 170-174.

9. Orlova T. M. (2002), *Kommunikatsyonnyi menedzhment v upravlenii ekonomicheskimi sistemami* [Communication management in the management of economic systems], Moscow: Yzdvo RAHS.

10. Shadrin A. E. (2000), 'Setevaia model organizatsyi' [Network model of organization], *Informatsyonnoe obshchestvo 2*: 8658.

11. Vilchynska I. (2015), 'Interaktyvnist politychna' [Political interactivity], *Novitnia politychna leksyka (neolohizmy, okazionalizmy ta ins hi novotvory)* [The latest political vocabulary (neologisms, occasional and other neoplasms)], in Khoma N. M. (ed.), Lviv.: Novyi Svit-2000, 2015, p. 152.

12. Kantsir V. S. (2011), *Teroryzm u suchasnomu hlobalizatsiinomu prostori: filosofsko-pravovyi vymir: monografiia* [Terrorism in the contemporary global space: philosophical and legal aspects: Monograph], Lviv: Krai.

13. Nafikov I. S. (2012), *Tenevaia ekonomika i organizovannaia prestupnost v usloviakh krupnogo goroda* [The shadow economy and organized crime in a large city], Kazan: Poznanye.

14. Gates B. (2001), *Byznes so skorosti mysly* [Business at the Speed of Thought], Moscow: EKSMO-Press.

15. Miasnykova L. A., Frid M. Y. (2001), *Postmodern kommertsyi (transformatsyia kommertsyi v sovremennom obshchestve)* [Postmodern commerce (transformation of commerce in the modern society)], Saint Petersburg: Byznes-pressa.

16. Markarian K. V. (2002), *Obshchaia teoriia postindustrialnogo gosudarstva* [General

theory of post-industrial state], Moscow: URSS.

17. *Drucker P. F.* (2007), *Zadachi menedzhmenta v XXI veke* [Management Challenges for the 21st Century], Translated by Makarova N. M., Moscow: Yzd. dom Viliams.

18. *Adorno T. W.* (1956), 'Television and the Patterns of Mass Culture' *Mass Culture: The Popular Arts in America*, Glencoe: The Free Press.

19. *Naumenko T. V.* (2005), *Sotsyologiya massovoi kommunykatsyi* [Sociology of Mass Communication], Saint Petersburg: Pyter.

20. *McLuhan M.* (2007), *Ponimanie Media: vneshnie rasshyreniia cheloveka* [Understanding Media: The Extensions of Man], Translated by Nikolaev V. H., 2nd ed., Moscow: Giperboreia: Kuchkovo pole.

21. *Pugachev V. P.* (2005), *Upravlenie svobodoi* [Management of freedom], Moscow: KomKniga.

22. *Koleda S.* (2000), *Modelirovanie bessoznatelnogo* [Modeling unconsciousness], Moscow: Institut obshchegumanitarnykh issledovaniy.

23. *Serkyna N. E.* (2005), *Paradihma sotsyalnogo upravleniia v teorii i praktike sotsyalnoi modernizatsyi: avtoreferat* [Paradigm of social control in the theory and practice of social modernization: autoabstract], Yoshkar-Ola.

ДЗЁБАНЬ А.П., главный научный сотрудник НИИ информатики и права Национальной академии правовых наук Украины, доктор философских наук, профессор (Харьков, Украина) a_dzeban@ukr.net

СОСНИН А.В., заведующий кафедрой «Международная информация» Института международных отношений Национального авиационного университета, доктор политических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, член-корреспондент Украинской академии политических наук (Киев, Украина) alvas.sosnin@yandex.ru

СЕТЕВОЕ КОММУНИКАТИВНОЕ ПРОСТРАНСТВО УПРАВЛЕНИЯ

В статье исследуется влияние сетевых систем коммуникации в процессе глобализации на горизонтальные и вертикальные сегменты и структуры обществ. Доказана способность сетей как социальных институтов диктовать решение тех или иных социальных проблем и одновременно быть зависимыми от социально-экономической и политической ситуации в стране и мире в целом. Авторы исследования подчеркивают, что сетевой принцип охватывает все большее число сфер, в частности ярко проявляет себя в развитии менеджмента и маркетинга, образования, культуры, бизнеса, медиа и т. д. Вместе с тем структурно-сетевые коммуникационные системы могут не иметь устойчивой единственно правильной организации. Авторы обращают внимание также на то, что сетевые системы полностью опровергают стереотип о невозможности управления свободой, и доказывают прямо противоположное: данные системы способны управлять, даже программировать выбор и манипулировать сознанием. Они приходят к выводу о формировании такого явления, как управляемая свобода, что может нести в себе скрытую угрозу, которую необходимо предотвратить.

Ключевые слова: информационное общество, информационный ресурс, сетевые системы коммуникации, сетевое коммуникативное пространство управления.

DZOBAN, OLEKSANDR, Chief Research Officer of Research Institute of Information Science and Law of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Doctor of Philisophy, Professor

(Kharkov, Ukraine) a_dzeban@ukr.net

SOSNIN, OLEKSANDR, Head of 'International Information' Department of Institute of International Relations of National Aviation University, Doctor of Political Science, Professor, Honored master of sciences and engineering of Ukraine, Corresponding member of Ukrainian Academy of Political Sciences

(Kiev, Ukraine) alvas.sosnin@yandex.ru

NETWORK-COMMUNICATION SPACE OF CONTROL

The article studies the influences of the network systems of communication in the process of globalization on horizontal and vertical segments and structures of the society. It is proven that the networks can act like social institutes and dictate the settlement of any social problems, and at the same time they can depend on socio-economic and political situation in the country and the world in general. The authors of the research underline that the network principle captures all more spheres, in particular, it shows itself vividly in the development of management and marketing, education, culture, business, media, etc. The role of network structures in the country and, in particular, in the administrative management is priceless. At the same time structure-network communication systems may not have permanent the only accurate organization. Though, it does not affect the connections between them and their cooperation. The authors also pay attention to that the network systems challenge a stereotype that it is impossible to control freedom, and they prove the opposite: these systems can control, they can even program a choice and manipulate the consciousness. They come to the conclusion on the development of such phenomenon as the controlled freedom that can carry the hidden threat in itself which should be prevented.

Keywords: information society, information resource, network systems of communication, network-communication space of control.

Стаття надійшла до редколегії 01.11.15

Прийнята до друку 05. 11.15